

ภาษา/ความหมาย/ความเป็นจริง

บันทึกความคิดร่วมสมัย

ธีระ นุชเปี่ยม*

๑

เมื่อพูดถึงความเป็นไปของยุคสมัย ถึงแม้ว่าแต่ละคนจะมีความคิดความเข้าใจแตกต่างกันไป แต่คงจะมีหลายสิ่งที่คิดว่าหลายคนเห็นและรู้สึกสะดุดตาสะดุดใจเหมือน ๆ กัน เราต่างเห็นและเข้าใจร่วมกันว่า เราอยู่ในสังคมข่าวสาร เราอยู่ในยุคสมัยที่เรียกว่าบริโภคนิยม เราอยู่ท่ามกลางกระแสที่เดี๋ยวนี้รู้จักกันทั่วไปว่า “โลกาภิวัตน์” เรารู้ว่ามี “คลื่น” ลูกใหม่ ๆ ทั้งในด้านวิทยาการ แบบแผนวิธีคิด และแนวทางปฏิบัติต่าง ๆ ถ้าโถมเข้ามามีผลกระทบต่อสังคมและการดำรงชีวิตของเราโดยตรง

ถ้าลองพยายามมองลึกลงไปกว่าสิ่งที่ปรากฏชัดแจ้งตาตา ก็อาจจะมีหลายคนเหมือนกันที่เริ่มรู้สึกว่ ความเป็นไปต่าง ๆ เหล่านี้อาจไม่ใช่เพียงเรื่องของธรรมดาโลกที่ต้องวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงไป และชีวิตก็มิใช่เพียงการ “หมุนตามโลก” ปรับตัวตามกระแส “คลื่น” ต่าง ๆ เท่านั้น

ลองเริ่มจากการถามตัวเองดูก็ได้ เรา รู้สึกสับสน ไม่เข้าใจ ไม่แต่เฉพาะความผัน

ผวนเปลี่ยนแปลงของเหตุการณ์ แต่เป็นความสับสนทางความคิด? เราเริ่มจะไม่กล้ายืนยันความผิดถูก ชั่วดี ความจริงความเท็จ หรือแยกแยะเหตุผลออกจากความเชื่อ? โศกนาฏกรรมแห่งมนุษยชาติ ไม่ว่าจะเป็น สงครามแย่งชิงอำนาจ ความอดอยาก การฆ่าล้างเผ่าพันธุ์... ทำให้เราไม่กล้าตั้งปณิธาน ความมุ่งหวังใด ๆ มากนักกับยุคสมัย?

จากความสับสน ไม่แน่ใจ เราอาจเริ่มหวั่นวิตกเลยก็ได้เมื่อเริ่มรู้สึกด้วยเช่นกันว่า สิ่งที่เคยเป็นหลักยึด หรืออย่างน้อยปณิธานแห่งมนุษยชาติ เช่น เสรีภาพ ความก้าวหน้า ศรัทธาปัญญาและความรู้ที่เคยยอมรับ (รวมทั้งความรู้ทางวิทยาการ) ถูกท้าทายอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อน

ความสงสัยที่เกิดขึ้นพร้อมกันคือ หากสิ่งที่เคยเป็นหลักยึดเดิมถูกล้มล้างท้าทาย ยังจะเป็นไปได้หรือไม่ หรือสมควรหรือไม่ ที่เราจะแสวงหาแนวคิด สัจธรรม ความเข้าใจ ที่จะเป็นวิถีทางในการมองโลกหรือดำรงชีวิต?

* ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. ประจำภาควิชาสังคมศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร

บางคนอาจคิดว่าในภาวะแห่งความสับสนเปลี่ยนแปลง เราจำเป็นต้องมีหลักยึดอย่างใดอย่างหนึ่งเป็นเครื่องนำทาง หากหลักยึดที่เคยเป็นแก่นสารของชีวิตถูกทำลายจนไม่อาจยืนหยัดต่อไปได้ เราจะต้องแสวงหาวิถีทางใหม่เพื่อจะได้ไม่ต้องปล่อยให้ไปตามกระแส “อะไรก็ได้”

อย่างไรก็ตาม แนวโน้มทางความคิดร่วมสมัยของเรบางประการ (ผมยังไม่กล้าจะระบุว่าความคิดเหล่านี้จะเป็น “กระแสหลัก” ต่อไปหรือจะเป็นเพียงความไหววูบอยู่ชั่วคราวก่อนจะเสื่อมสลายหรือกลายรูปไป) ดูเหมือนว่าจะเป็นการไม่ยึดถืออะไร นั่นคือการถือเอา “อะไรก็ได้” เป็นท่าที่ต่อทั้งชีวิตและต่อประเด็นทางความคิด หรือแม้กระทั่งประเด็นปัญหาทางจริยธรรม

ต้นเค้าของท่าที่เช่นนี้คงไม่อาจจะระบุได้แน่ชัดว่ามาจากไหน เราคงสังเกตเห็นกรณีชัด ๆ อย่างเช่นการที่คนเราทุกวันนี้ โดยเฉพาะที่อยู่ในวัยหนุ่มสาว ยึดถือความพอใจมากกว่าความมั่นคงในชีวิตการงาน (ความพอใจอย่างหนึ่งก็คือ ความพอใจจากการเปลี่ยนงานบ่อย ๆ) หรือการที่การรับรู้และขอบเขตของความรู้ลดหรือแคบลงเป็นสัดส่วน ผกผันกับปริมาณและการขยายเครือข่ายของข้อมูลข่าวสารในปัจจุบัน แนวโน้มต่าง ๆ เหล่านี้ปรากฏทั่วโลก และหากจะบอกว่าเป็นอิทธิพลของยุคสมัยก็คงจะเป็นการอธิบายแบบพายเรือในอ่างหรือกำปั้นทุบดิน

กระนั้นก็ตาม ที่น่าติดตามให้ความสน

ใจประการหนึ่งก็คือ การแสดงออกเชิงความคิดทางปรัชญา ศิลปะ และกิจกรรมสร้างสรรค์แขนงต่าง ๆ ที่อาจจะทั้งเป็นภาพสะท้อนและมีอิทธิพลต่อกระแสแห่งท่าที่ร่วมสมัยพร้อม ๆ กันไป การแสดงออกในลักษณะที่กล่าวนี้อาจจะปรากฏชัดอยู่ในสังคมตะวันตกมากกว่าแต่ก็มีได้หมายความว่าจำกัดอยู่แต่ในสังคมเหล่านี้เท่านั้น และที่สำคัญก็คือเป็นความเคลื่อนไหวทางความคิดที่ได้แพร่ขยายเข้าไปในหลากหลายสาขารวมทั้งการเมือง สังคมและวัฒนธรรม

การบันทึกความเคลื่อนไหวเหล่านี้คงมิใช่เป็นการพยายามทำความเข้าใจปัญหาและพัฒนาการร่วมสมัยของเรา อีกทั้งมิได้ตั้งใจจะให้ดูเหมือนว่าเป็นการแสวงหาหลักยึดหรืออย่างน้อยทางออกทางความคิดเส้นทางใหม่สำหรับยุคสมัยที่ดูสับสนไร้ทิศทางอยู่ขณะนี้ แต่เป็นเพียงการติดตามบันทึกการแสดงออกทางความคิดที่ยากจะจับต้นชนปลายยากจะหาที่มาที่ไป และแน่นอนที่สุดยากจะกำหนดความหมายที่แน่ชัดออกมาได้เช่นเดียวกัน

เราเรียกท่าที่ทางความคิดกระแสนี้ (หากมีกระแสที่พอจะจับเค้าได้จริง ๆ) รวม ๆ ไปด้วยว่า postmodernism แต่คำนี้ก็แทบจะมิได้สื่อความหมายใด ๆ เลย เพียงแต่บอกว่าอะไรสักอย่างหนึ่งมาหลังยุคสมัยหนึ่ง โดยที่ยุคสมัยที่กล่าวนั้นก็ไม่อาจจะบ่งได้แน่ชัด (รวมทั้งความสับสนเกี่ยวกับว่าเรากำลังพูดถึงช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์

หรือท่าที/แนวทางการคิดแห่งยุคสมัย บางประการ อย่างเช่นที่ Jurgen Habermas กล่าวถึง “*Philosophical Discourse of Modernity*” ในหนังสือชื่อเดียวกันนี้ของเขา) ทั้งนี้ยังมีได้คำนึงถึงความสับสนแห่งถ้อยคำสำนวนที่ใช้ในเรื่องที่เกี่ยวข้องกัน เช่น postmodernity, postmodern condition, late

modernity.....สิ่งที่ผมจะบันทึกไว้ในที่นี้ก็เป็นเพียงความเข้าใจส่วนตัว (หรือความไม่เข้าใจที่ได้กลายมาเป็น “ความเข้าใจ” ของผมเอง) ที่อาจมีการอ้างเอ่ยพาดไปถึงนักคิดนักปรัชญาบางคนโดยไม่ได้มีการ “อ้างอิง” ตามรูปแบบและด้วยความหนักแน่นด้านวิชาการ

๒

เรากำลังอยู่กับความหลากหลายของกระแสนิยมที่แสดงออกในหลายด้านและหลายลักษณะด้วยกัน ปรัชญา สถาปัตยกรรม ศิลปะแขนงต่าง ๆ การเมือง สังคม วัฒนธรรม.....ถ้าจะให้หาเค้าเงื่อนที่เปรียบเทียบเหมือนเครื่องบ่งบอกทิศทางร่วมกันได้สักอย่างในท่ามกลางความหลากหลายเหล่านี้ ผมคงบอกได้แต่เพียงว่านั่นคือ การไม่ยอมกำหนด ไม่ยอมยึดถือ นี่ไม่ใช่เป็นการบ่งบอกถึงการไม่ยึดมั่นถือมั่นตามหลักการทางศาสนาบางสาย แต่ดูจะสะท้อนท่าทีที่มีต่อโลกที่บ่งบอกถึงความสับสน ไม่แน่ใจ สงสัย ไม่เชื่อ ไม่ยอมผูกพันตนเอง.....

อย่างที่มีการตั้งข้อสังเกตทำนองเปรียบเทียบกระแทกกระทั้นว่า หากจะบอกว่าท่าทีเช่นนี้เป็น “เสรีนิยม” ก็คงเป็นเสรีนิยมที่ไม่ยอมรับพันธกิจใด ๆ ทั้งสิ้น เป็นเพียงเสรีนิยมแบบตัวใครตัวมันจริง ๆ (จนกระทั่งถึงระดับ “อนาธิปไตย”) หรือถ้าจะบอกว่าเป็นการแสดงออกเชิงวิพากษ์แนว

“ซ้าย” ก็เป็นการวิพากษ์ที่ปราศจากความมุ่งหวังแทบจะโดยสิ้นเชิง

หากจะต้องหาต้นเค้าแห่งท่าทีทางความคิดกระแสนี้ คงจะต้องเริ่มต้นที่การวิพากษ์และล้มล้างหลักยึดเดิม แนวคิดพื้นฐานที่สุดที่ถูกท้าทายล้มล้างไปในลักษณะนี้คือ ความเป็นตัวตน (บางทีก็เรียกท่าทีเช่นนี้ว่า *anti-humanism*) ดังสะท้อนให้เห็นในการปฏิเสศการมี “ผู้แต่ง” หรือ “ผู้แสดง” / “ผู้กระทำ” ที่เคยยึดถือกันว่ามีตัวตนมีความเป็นเอกเทศ มีเหตุผล เป็นการปฏิเสธการมีอยู่หรือลดภาวะแห่งจิตสำนึกของบุคคลลงมาเป็นเรื่องของการ “เล่น” ถ้อยคำสำนวนหรือเป็นเรื่องของสถานการณ์ทางวาทะที่เกิดขึ้นในบริบทหลากหลายเท่านั้น โดยบริบททางวาทะเหล่านี้เองที่กำหนดสถานะของบุคคล

สิ่งที่จะต้องถูกวิพากษ์ล้มล้างไปด้วยกันคือความคิดเกี่ยวกับการมีรูปแบบสืบเนื่องเป็นกระบวนการของประวัติศาสตร์ มีเพียง

“พื้นที่” ที่ไม่มีกาลเวลา ประวัติศาสตร์เป็นเพียงแหล่งรวมของภาพลักษณ์หลากหลายที่อาจจะหยิบฉวยออกมาใช้ใหม่เมื่อใดก็ได้ โดยที่ทุกสิ่งทุกอย่างถูกสลายให้กลายเป็น “ปัจจุบัน”

หากจะมองในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม ท่าทีเช่นนี้มีส่วนเกี่ยวข้องอย่างสำคัญกับการปฏิเสธต่อต้านการยึดถือหรือความเชื่อในความก้าวหน้าทางความคิดและสติปัญญา หรือแม้กระทั่งความเจริญก้าวหน้าแห่งมนุษยชาติ อันปรากฏอยู่ในหลักการของ Enlightenment ของ “ยุคใหม่” ในประวัติศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งตั้งแต่ประมาณคริสต์ศตวรรษที่ ๑๗-๑๘ เป็นต้นมา การวิพากษ์ Enlightenment มิใช่เพียงจะเคยเกิดขึ้น แต่ท่าทีนี้ดูจะสอดคล้องกับอารมณ์ร่วมสมัยบางส่วนของเราอย่างยิ่ง โดยเฉพาะในกลุ่มปัญญาชนฝ่ายซ้ายของตะวันตกภายหลังเหตุการณ์เดือนพฤษภาคม ๑๙๖๘ ในฝรั่งเศส ลักษณะสำคัญของกระแสแห่งอารมณ์ดังกล่าวก็คือการตั้งข้อสงสัยต่อทฤษฎีหรือวิธีคิดใด ๆ ก็ตามที่อ้างหลักยึดของ “ความรู้” “ความจริง” หรือความมั่นใจในวิธีการทาง “วิทยาศาสตร์” ที่คิดว่าจะเป็นบรรทัดฐานสำหรับการวิพากษ์ความเข้าใจแบบสามัญสำนึกตลอดจนรูปแบบต่าง ๆ ของความเชื่อทางอุดมการณ์

ในภาคพื้นยุโรปนั้น เมื่อความคิดแนวมาร์กซ์หมดความนิยมไปในหมู่ปัญญาชน (โดยเฉพาะปัญญาชนฝ่ายซ้ายในฝรั่งเศส)

และเมื่อความคิดแบบ “Structuralism” ถูกวิพากษ์โจมตีจากหลายฝ่ายและนำไปสู่กระแสที่เรียกว่า “post-structuralism” กระแสของ “postmodernism” ก็เริ่มปรากฏในลักษณะของการสะท้อนอารมณ์ร่วมสมัยอันได้แก่

ไม่ยอมรับการมีตัวตนเป็นศูนย์กลางหรือเป็นเอกลักษณ์ในตัว ไม่มีความจริง ไม่มีความหมายพื้นฐานสำหรับการเป็นหลักยึดตลอดไป ไม่ยอมรับทฤษฎีหรือ “สัจธรรม” ที่อ้างความเป็นสากล มีแต่ความจริงและความหมายเฉพาะทางวัฒนธรรมและยุคสมัย อันหมายถึงความแตกต่างหลากหลายทางความคิด วัฒนธรรม การตีความ...

การวิพากษ์ลัทธิลัทธิยอมมิใช่ปรากฏการณ์เฉพาะยุคสมัยของเราอย่างแน่นอน การวิพากษ์เพื่อนำเสนอความคิดใหม่ ถือว่าเป็นวิถีปกติของความก้าวหน้าของความรู้และสติปัญญา อย่างที่เรามักคิดกันว่า เมื่อ “วิทยาการ” ก้าวหน้าไปเท่าใด ความคิดและความเชื่อมกมาย หรือความเข้าใจแบบ “ผิด ๆ” ก็จะลดหรือหมดไปด้วย ในประวัติศาสตร์ทางความคิดเราจะพบการ “ค้นพบ” ที่สำคัญ ๆ และปรับเปลี่ยนแบบแผนวิธีคิดและความเข้าใจอย่างค่อนข้างต่อเนื่อง

อย่างไรก็ตาม ในกระแสอารมณ์ร่วมสมัยของเรา การลัทธิลัทธิความคิดที่เป็นหลักยึดมุงที่การชี้ให้เห็นจุดบอด ความไม่คงเส้นคงวา ความขัดแย้งกันเองในกระบวนความคิด รากเหง้าทางสังคมวัฒนธรรม

ตลอดจนอคติและการเป็นเพียงกลไกทาง
โภหาร ของหลักการที่มักเชื่อกันว่าเป็น
ปฐมบทหรือเป็นสากล การวิพากษ์ล้มล้าง
ทางความคิดมิใช่เป็นการนำเสนอโครงการ
ทางความคิดใหม่ที่ดีกว่า ถูกต้องกว่า มาทด
แทน ท่าทีและอารมณ์ร่วมสมัยของเราคือ

๓

ความไม่คงที่ ความหลากหลาย
ของความรู้และความคิด น่าจะมีส่วนเกี่ยว
ข้องกับความไม่คงที่และหลากหลายทั้ง
ทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม トラบใดที่
ประวัติศาสตร์ยังถูกเปลี่ยนหรือถูก “เขียน”
ให้สอดคล้องกับยุคสมัยโดยเฉพาะอย่างยิ่งกับ
“ปัจจุบัน” อันถือว่าเป็นศูนย์กลางหรือหลัก
ยึดสำคัญ ความจริงทางประวัติศาสตร์ที่ไม่
ขึ้นอยู่กับยุคสมัยย่อมไม่มี นักคิดอย่างเช่น
Friedrich Nietzsche เห็นความจำเป็นที่จะ
ต้องสืบค้นที่รากเหง้าของภาพลวงตาทาง
ประวัติศาสตร์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น (การสืบค้น
ดังกล่าวคือลักษณะสำคัญของแนวความ
คิดที่นักคิดผู้นี้เรียกว่า “genealogy”)

ร่องรอยสำคัญสำหรับการสืบค้นประ
การหนึ่งคือ ภาษา อันเป็นสื่อสำหรับถ่ายทอด
ทอดความรู้ และความจริงต่าง ๆ นั่นเอง
ความคิดที่ค่อนข้างสุดขั้วในทิศทางนี้ถือว่า
ข้อเสนอทางความคิดหรือความจริงมีราก
ฐานอยู่ที่ภาษา กล่าวคือ ความจริงไม่ใช่สิ่ง
ที่จะถูกค้นพบ แต่เป็นผลิตผลจากกลไกทาง

การยอมรับความคิด การตีความ ทฤษฎี...ที่
หลากหลายโดยไม่ถือว่าสิ่งใดเหนือกว่าสิ่งใด
แม้กระทั่งการแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์
ก็มีกระแสความคิดที่ยอมรับให้มี “พื้นที่”
สำหรับความหลากหลายในการตีความโดย
ไม่ถือว่าจะนำไปสู่การล้มล้างความคิดใด ๆ

วาทะของภาษาต่างหาก นักคิดอย่างเช่น
Michel Foucault เห็นว่าความรู้ความคิดใด
ก็ตาม แม้กระทั่งจะเป็น “นิทาน” “ตำนาน”
หรือ “วิทยาการ” ที่ว่าด้วยเรื่องหนึ่งเรื่องใด
ก็ดี ต่างก็เป็นวิธีพูดหรือการแสดงออกด้วย
วาทะเหมือนกัน

วิธีคิดทำนองนี้ไม่ยอมรับว่าภาษามี
ความหมายในลักษณะที่เป็นถ้อยคำสำนวน
แทนสรรพสิ่งในโลก ไม่มีเครื่องยืนยันได้ว่า
มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์โดยตรงระหว่าง
“สื่อ” และ “ความหมาย” ความสัมพันธ์ดัง
กล่าวเป็นตามแบบอย่าง ปัทสสถาน หรือวิธี
คิดของสังคมยุคนั้น ๆ เท่านั้น หาได้มีกฎ
เกณฑ์ตายตัวไม่ หนังสือเล่มหนึ่งของ
Foucault คือ Les mots et les choses: une
archéologie des sciences humaines สะท้อน
ความคิดเช่นนี้ได้เด่นชัดที่สุด

สิ่งที่เรามีจึงได้แก่ “language-games”
ที่หลากหลาย (หลายคนเรียกสิ่งนี้แตกต่างกัน
กันไปเช่น “phrase-régimes” / “final vo-
cabularies” / “forms of life”) และ “โลก”

หรือ “ธรรมชาติ” ที่ประจักษ์แก่ตาเรา ก็เป็นโลกที่สร้างขึ้นโดยผู้ที่ใช้ “ภาษา” ต่าง ๆ กันไปนั่นเอง แม้กระทั่งความรู้ทางวิทยาศาสตร์ก็ถือเป็น “ภาษา” อย่างหนึ่ง ภาษาที่ไม่ได้เหนือกว่าภาษาอื่น ๆ หรือที่จะล้มล้างความเชื่อหรือความเข้าใจอื่น ๆ ได้ เราไม่อาจจะบอกว่าภาษาอย่างหนึ่งจะถูกต้องหรือเป็นจริงมากกว่าภาษาอีกแบบหนึ่ง ลองสังเกตก็ได้ว่าเดี๋ยวนี้ก็เป็นที่ประจักษ์กันมากขึ้น ถึงข้อจำกัดของวิทยาการด้านต่าง ๆ พร้อม ๆ กับการยอมรับหรือเห็นความสำคัญของ “ภูมิปัญญาชาวบ้าน” มากขึ้นด้วย

คำพูด/ความหมาย/ความเป็นจริง ไม่อาจแยกจากกันได้ ความเป็นจริงจะแปรเปลี่ยนไปกับการแปรเปลี่ยนอันละเอียดอ่อนของถ้อยคำสำนวน อย่างที่เราเรียกว่า “ภาษาถิ่นได้” คำพูดหรือสัญลักษณ์ทางภาษามีได้ผูกติดหรือเป็นเครื่องแทนความเป็นจริงหรือสรรพสิ่งใด แต่เป็นเครื่องแทนตัวมันเอง ความเป็นจริงที่ซ่อนเร้นอยู่ภายในคำพูดจึงเป็นความเป็นจริงที่ไม่ยั่งยืนเที่ยงแท้ -- เป็นความเป็นจริงที่ไม่อาจกำหนดหรือหาข้อยุติได้ สิ่งที่เชื่อมโยงตามมากับแนวคิดเช่นนี้ ก็คือการปฏิเสธความเป็นธาตุแท้มีตัวตนของสรรพสิ่ง รวมทั้งสิ่งที่เข้าใจกันว่าเป็น “ธรรมชาติแห่งความเป็นมนุษย์” และการปฏิเสธกรอบความคิดแบบรวบยอดหรือครอบงำใด ๆ ที่เรียกว่า “grand narratives” / “meta-narratives” (หรือ “grands récits ในภาษาฝรั่งเศส)

ตัวตนที่เคยถือว่ามีเอกลักษณ์ เป็นเอกเทศ แปรเปลี่ยนไปเป็นความหลากหลาย ไม่มีตัวตนที่สมบูรณ์แบบคงเดิมในทุกสถานการณ์ มีแต่สถานะและรูปแบบเฉพาะที่แปรเปลี่ยนไปตามสถานการณ์ที่กำหนดโดยวาทกรรม ในทำนองเดียวกัน ความแน่นอนอันเคยคิดว่ามีอยู่และรับรู้ได้จากความเข้าใจเกี่ยวกับความเป็นปัจจุบันหรือภาวะที่ดำรงอยู่ “ขณะนี้” ก็ถูกล้มล้างทำลายไปในลักษณะเดียวกัน “ปัจจุบัน” มิได้มีนัยแห่งการเป็นโลกแห่งการรับรู้และเข้าถึงได้อีกต่อไป

Jacques Derrida โยงการปฏิเสธความเป็นปัจจุบันดังกล่าวนี้ เข้ากับการปฏิเสธแนวคิดที่เรียกว่า “logocentrism” ในความคิดทางปรัชญาของตะวันตก ถือกันว่ามีสิ่งที่เป็นธาตุแท้ สัจธรรม หรือความจริงที่เป็นปฐมบทและรากฐานของความคิด และความเชื่อ ทั้งหมด จากพื้นฐานความเข้าใจเช่นนี้ จึงมีความโน้มเอียงหรือความต้องการที่จะเข้าถึง หรือเข้าใจว่ามีความสัมพันธ์ที่แท้จริงที่อยู่เบื้องลึกลงไปประหว่งสื่อสัญลักษณ์และความเป็นจริง Derrida เห็นว่าความหมายเบื้องลึกดังกล่าวเป็นสิ่งที่สมมุติขึ้นมาเอง และก็ถือว่าระบบความคิดใดก็ตามที่เกาะอยู่กับหลักยึดพื้นฐาน (ปฐมบทหรือหลักการเบื้องต้น) เช่นนั้นเป็น “อภิปรัชญา” แท้จริงแล้วหลักยึดแบบนั้นมิได้อยู่ได้เพราะอาศัยการไม่มีอยู่หรือความด้อยกว่าของสิ่งตรงข้าม ไม่ว่าจะเป็นคุณลักษณะหรือความคิดใดก็ตาม

เช่น ความดีแท้จริงแล้วถูกกำหนดโดยความชั่ว ความสว่างถูกกำหนดโดยความมืด คุณลักษณะของความเป็นชายถูกกำหนดโดยความเป็นหญิง....ความคิดที่ปรากฏเป็นชั่วหรือคู่ที่ตรงข้ามเหล่านี้ ก็เป็นสิ่งที่จะถูกวิพากษ์ล้มล้างเพื่อชี้ให้เห็นรากเหง้าของความเข้าใจ

ไม่มีความเป็นจริงที่อยู่นอกเหนือการตีความของเราเอง ถึงหากจะมีความเป็นจริงเช่นนั้นอยู่จริง เราก็เข้าไปไม่ถึงโดยไม่มี “มุมมอง” เฉพาะของเรา โดยที่ภาษาที่เป็นเครื่องกำหนดทัศนะของเรานั้น ก็เต็มไปด้วยภาพพจน์และความเปรียบเทียบต่าง ๆ -- อันเป็นลักษณะทางวาทะหรือโวหารที่ทำให้ความหมายของภาษา “ลอยตัว” ไม่แน่นอน ไม่คงที่ ยิ่งขึ้นไปอีก (ในภาษาการเมืองเราพูดถึง “ดุลแห่งอำนาจ” หรือในภาษาทางจริยธรรมเราพูดถึง “ความเที่ยงตรงไม่เอนเอียง” เราเชื่อถือในความหมายเหล่านี้ได้เพียงใดหากเรามุ่งที่ความแนชัดเพื่อเข้าถึงหัวใจแห่งหลักการพื้นฐาน) แม้กระทั่งปรัชญาหรือวิทยาศาสตร์ก็เป็นเพียง “การเขียน” หรือวิธีพูดอย่างหนึ่งที่มีได้ปลอดจากคุณลักษณะภาษาที่กล่าวแล้ว การวิพากษ์ล้มล้างจะต้องชี้ให้เห็นจุดบอดเหล่านี้

เราไม่อาจกำหนดเส้นแบ่งพรมแดนระหว่างถ้อยคำสำนวนต่าง ๆ ได้แน่ชัดฉันใด ความหมายของถ้อยคำก็ไม่อาจระบุได้แน่ชัดในเมื่อไม่มีความหมายแน่ชัด ไม่มีข้อยุติ ไม่อาจหาความคิดหรือข้อมูลที่ไม่ได้เป็นส่วน

หนึ่งของบริบททางวาทะนั้นเป็นเครื่องพิสูจน์ยืนยันความถูกต้องได้ ก็หมายความว่าไม่อาจมี “ภาษาร่วม” หรือภาษาที่เหนือภาษาอื่น ๆ ทั้งหมด เป็นกรอบความคิดใหญ่ที่จะเชื่อมโยงภาษาเฉพาะหลากหลายนี้เข้าด้วยกัน ประเด็นสำคัญประการหนึ่งในความคิดของนักปรัชญาอย่างเช่น Jean-Francois Lyotard ก็คือการปฏิเสธ “grand narratives” และถือว่า “language-games”/ “phrase-régimes” ต่าง ๆ ล้วนแล้วแต่เป็นเอกเทศแก่กัน มีความหมายอ้างอิงได้ ยืนยันได้ เฉพาะในบริบททางวาทะของตนเองเท่านั้น นับสำคัญประการหนึ่งของความคิดเช่นนี้ก็คือการต่อต้าน ปฏิเสธ ระบบความคิดที่เบ็ดเสร็จ กดขี่ และครอบงำ โดยเฉพาะของนักปราชญ์อย่างเช่น เฮเกล มาร์กซ์ ดาร์วิน หรือระบบความคิดทางปรัชญาที่เป็นสากลทั้งมวล

“Meta-narratives” คือ “master narratives” ระบบความคิดที่มุ่งที่การมีอำนาจเหนือ -- ไม่ว่าเป้าหมายของการมีอำนาจนั้นจะเป็นธรรมชาติหรือมนุษย์ด้วยกันเองก็ตาม ที่สำคัญก็คือ ระบบความคิดเช่นนี้จะประกอบด้วยความรู้ที่จะนำมาอ้างอิงเพื่อสร้างความชอบธรรมให้แก่ระบอบปกครอง โดยไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับปัญหาที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน นักคิดเช่น Lyotard ปฏิเสธระบบความคิดแบบนี้ไม่ใช่เพียงเพราะเป็นระบบความคิดที่มักจะมีอำนาจเหนือคนทั่วไปที่ไม่สันทัดในภาษาแห่งเหตุผลเท่านั้น

แต่ในความเป็นนามธรรมนั้นยังปิดกั้นการมีลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นเป็นการควบคุมและหล่อหลอมลักษณะเฉพาะต่าง ๆ เหล่านั้นภายใต้สัญลักษณ์แห่งความเป็นสากลทั้ง ๆ ที่แท้จริงแล้วผู้ที่ถือตนว่ามีเหตุผลแบบนี้ ก็เป็นเพียงผลิตผลประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมเฉพาะเช่นเดียวกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “วัฒนธรรมของคนผิวขาว” ที่กลายมาเป็นสิ่ง “สากล”

การวิพากษ์ล้มล้างระบบความคิดครอบงำเหล่านี้จะช่วยให้เราตระหนักและ

เมื่อมาถึงจุดนี้คงจะต้องยอมรับว่า ที่เรอบอกว่ารู้อะไรที่เป็นจริง สิ่งที่เรารู้อาจจะมีขีดจำกัดที่ยังยืนคงที่อย่างที่เคยเชื่อว่าเป็นเช่นนั้นอีกต่อไป ในยุคสมัยที่ปฏิเสธความเป็นสากลและยอมรับว่าความรู้ถูกกำหนดโดยเงื่อนไขเฉพาะทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมมากยิ่งขึ้นนั้น แม้กระทั่ง “ข้อเท็จจริง” ที่กลายเป็นสิ่งแน่ชัดก็ยังยากที่จะหาความเข้าใจที่เป็นข้อยุติร่วมกันได้ การปฏิเสธว่าสัญลักษณ์ทางภาษาเป็นเครื่องแสดงความคิดหรือความเป็นจริงในโลกอย่างแน่ชัดตายตัว และการปฏิเสธความเป็นธาตุแท้มีตัวตนของสรรพสิ่ง ทำให้แนวความคิดเกี่ยวกับการเป็นภาพลักษณ์หรือเป็นเครื่องแสดงของสรรพสิ่งใด ๆ ยากจะให้อยึดถือต่อไปได้อีก ความคิดเช่นนี้สลายลงโดยสิ้นเชิง

พิจารณาการสร้างองค์ความรู้ในแง่ที่เป็นกระบวนการที่ค่านิยมเฉพาะบางประการผลิตขึ้นภายใต้ระบบความคิดที่มีลักษณะเฉพาะตัว Foucault เรียกสิ่งนี้ว่า “*Episteme*” ซึ่งกำหนดเงื่อนไขความเป็นไปได้ของความรู้ไม่ว่าจะในรูปแบบของทฤษฎีหรือแนวทางปฏิบัติ โดยที่แต่ละ *episteme* ก็สนับสนุนรูปแบบเฉพาะอย่างใดอย่างหนึ่งของการครอบงำ จากวิธีคิดเช่นนี้เองที่เราถือว่าความรู้ถูกผลิตขึ้นเพื่อจรรโลงระบบการเมือง

๕

ในยุคสมัยที่ “ในความเป็นจริง” ก็จะไม่มีความจริง สิ่งใดเท็จ เป็นยุคสมัยที่คงจะต้องเรียกว่า “*hyper-real*” ไม่มีความแตกต่างระหว่างภาพลักษณ์และภาพจริง มีแต่สิ่งที่ดูคล้ายจริงแต่ไม่จริง สิ่งนี้ Jean Baudrillard เรียกว่า “*simulacra*”

Baudrillard จะก้าวไปไกลสุดขีดในแนวคิดเช่นนี้ เป้าโจมตีสำคัญของเขาอยู่ที่ความคิดมาร์กซ์ (เช่นความคิดเกี่ยวกับ ประโยชน์/คุณค่าในการใช้สอย อำนาจแห่งแรงงาน พลังและความสัมพันธ์ทางการผลิต) Baudrillard เห็นว่าวิธีคิดเช่นนี้เพียงแต่สะท้อนความปรารถนาที่จะแยกจุดมุ่งหมายและผลประโยชน์ “แท้จริง” ของมนุษย์ออกจากสิ่งที่เป็นภาพลวงในความเข้าใจทางอุดมการณ์

ในความพยายามที่จะวิพากษ์ลัทธิความ คิดเหล่านี้ Baudrillard ทำลายความแตกต่างทางสภาวะของสรรพสิ่งโดยสิ้นเชิง “ความเป็นจริง” เป็นเพียงสิ่งที่เรากำหนดเอาเองตามรูปแบบหลากหลายแห่งสภาวะ “hyper-reality” นี้เป็นสภาวะร่วมสมัยของเรา สภาวะที่ไม่มีความแตกต่างระหว่างภาพลักษณ์และภาพลง จึงคงไม่ต้องกล่าวถึงความแตกต่างระหว่างความจริง/ความเท็จ ความก้าวหน้า/ปฏิกิริยา ความรู้/อุดมการณ์...สิ่งที่พอใช้วัดค่าแห่งความเป็นจริงได้ ก็คือความสามารถที่จะทำให้ความคิด ความเข้าใจของเรา แพร่หลาย ได้รับการยอมรับได้กว้างขวางที่สุด ยุคสมัยของเราจึงเป็นเรื่องของการใช้สื่อ โดยเฉพาะสื่อมวลชนในรูปแบบต่างๆที่จะสร้าง “new reality” หรือ “hyper-reality” ขึ้นมา

Baudrillard กล่าวถึงวิวัฒนาการของขั้นตอนต่างๆ ของกระบวนการนี้ เริ่มตั้งแต่การเป็นภาพลักษณ์หรือภาพสะท้อนความเป็นจริงพื้นฐาน จากนั้นก็จะเป็นการบิดเบือนซ่อนเร้นสภาพความจริงดังกล่าวและปิดบังซ่อนเร้นภาวะแห่งการปราศจากความจริง จนในที่สุดภาพลงนั้นเป็น “ความจริง” ในตัวของมันเองเป็นภาพที่มีได้อิงแอบกับความจริงใดๆ ทั้งสิ้น เป็น “simulacra” อย่างแท้จริง

นี่มิใช่เป็นการบอกว่าภาพสะท้อนของความเป็นจริงบิดเบือนและเบี่ยงเบนไปจากความจริง (อย่างที่เรามักคิดว่าอุดม

การณ์ก่อให้เกิดสภาวะเช่นนี้) แต่เป็นการยอมรับว่าสิ่งที่เป็นจริงมิได้เป็นจริงอีกต่อไป และในเมื่อเป็นเช่นนั้นก็ไม่มีความจำเป็นต้องยึดถือ “หลักแห่งความเป็นจริง” อีกต่อไปด้วย

ในการเห็นของ Baudrillard “สินค้า” ได้เข้ามาแทนสื่อสัญลักษณ์ในการติดต่อระหว่างบุคคลในลักษณะที่ไม่ต่างจากสื่อสัญลักษณ์ทางภาษา การบริโภคจึงมิใช่การบริโภคคุณค่าในการใช้สอยอย่างแท้จริง แต่เป็นการ “บริโภค” สื่อสัญลักษณ์นั้นนั่นเอง หน้าที่ของสินค้าจึงมิใช่แค่เพียงสนองความต้องการของบุคคล แต่รวมไปถึงการกำหนดความสัมพันธ์ของบุคคลที่มีต่อสังคมเช่นเดียวกับสื่อสัญลักษณ์ทางภาษาด้วย ในสังคมบริโภคและสังคมสื่อมวลชน (โดยเฉพาะอย่างยิ่งการโฆษณา) ประชาชนต้องตกอยู่ในท่ามกลางกระแสแห่งภาพลักษณ์/ภาพลงต่าง ๆ เราอยู่ในโลกแห่งภาพลงตาเหล่านั้นที่เข้ามาแทนที่ประสบการณ์หรือการรับรู้โดยตรงที่จะพึงมีได้เกี่ยวกับ “ความเป็นจริง” เหมือนกับภาพถ่ายที่พิมพ์ออกมาจำนวนเท่าใดก็ได้ จนไม่อาจจะบ่งได้ว่าภาพใดคือต้นแบบ และต้นแบบจะต่างกับภาพ “ก๊อปปี” ตรงไหน?

เราอยู่ในโลกที่ทุกสิ่งดูเหมือนจะอยู่ใน “ภาวะจำลอง” เหมือนกันหมด ไม่มีสิ่งที่เป็นจริงนอกเหนือไปจากนี้ ไม่มี “ต้นแบบ” ไม่มี “ภาพจำลอง” ไม่มีของจริง ไม่มีสิ่งเลียนแบบ สื่อก็คือสาร นั่นคือรูปแบบของสื่อ

(ไม่ใช่“สาร”) ที่กลายมามีความสำคัญที่แท้จริง เราอยู่ในโลกที่มีข่าวสารข้อมูลแพร่

ท่าที่ทางความคิดและอารมณ์ร่วมสมัยของเรามีนัยสำคัญทั้งทางการเมืองและจริยธรรม การยอมรับความแตกต่างและไม่อาจตรวจสอบซึ่งกันและกันได้ของ “ภาษา” หลากหลายจะมีผลเท่ากับเป็นการละทิ้งความรับผิดชอบต่อสังคมหรือไม่? กล่าวคือจะเป็นการให้ความสำคัญแก่ความหลากหลายทางความคิดความเห็นมากกว่าเหตุผลหรือไม่? ความเห็นพ้องจะเกิดขึ้นได้อย่างไร? และความเห็นพ้องจะถูกต้องชอบธรรมเสมอไปหรือไม่? หรือเราจะปล่อยให้เป็นเรื่องของตัวใครตัวมัน? ความเห็นใครก็ความเห็นมัน? หรือโลกทุกวันนี้มันไร้แก่นสารและปราศจากความมุ่งหวังใดๆ จริง?

ถ้าเราจะยอมรับความคิดอย่างเช่นของ Richard Rorty หรือ Stanley Fish ที่เห็นว่า “ความเป็นจริง” “ความดี” จะจริงหรือดีก็ขึ้นอยู่กับสิ่งที่เราเห็นหรือยอมรับว่าเป็นเช่นนั้น ตามแบบแผนของ “ภาษา” หรือรูปแบบทางวัฒนธรรมของชีวิตแล้ว จะหมายถึงการยอมรับการครอบงำของแบบแผน/รูปแบบนั้นๆ ด้วยหรือไม่?

ภาษา/ความรู้/อำนาจเกี่ยวพันกันอย่างซับซ้อนและละเอียดอ่อน จุดมุ่งหมายของการวิพากษ์ก็คือต่อต้านลัทธิการครอบ

กระจายมากขึ้นทุกที --แต่ความหมายนั้นน้อยลง และน้อยลง...

๕

จำของทั้งภาษาและความรู้ตัวเอง กฎเกณฑ์ทางสังคม แท้จริงแล้วมีลักษณะเป็นกลไกทางวาทะที่กำหนดว่า อะไรถูกต้อง มีเหตุผล มีหลักมีเกณฑ์ ยอมรับได้หรือยอมรับไม่ได้ ทั้งในประเด็นที่เป็นวิชาการและการแสดงออกเชิงวาทะในชีวิตประจำวัน ที่ต้องมีกฎเกณฑ์หรือกลไกเช่นนี้ขึ้นมา ก็เพราะหวั่นเกรงพลังมหาศาลแห่งวาทกรรม -- วาทกรรมที่จะทำหน้าที่วิพากษ์ล้มล้าง

เรามักพูดถึงการมี “ปากกาเป็นอาวุธ” แต่แท้จริงแล้วตัวคนที่ใช้ปากกานั้นมาที่หลังภาษา -- ภาษาที่ดำรงอยู่ก่อนแล้วและ “ดัดได้” แม้กระทั่งในสังคมที่ถูกปิดกั้นการแสดงออกก็ยังยากที่จะปิดกั้นการต่อต้าน ทำลาย บ่อนทำลาย ด้วยกลไกทางภาษา เช่นกัน -- ภาษาที่มีความหมาย “ดัด” ได้ไม่มีที่สิ้นสุด

ผมเชื่อว่า “พื้นที่” สำหรับการแสดงออกทางวาทะคงไม่มีแห่งใดกว้างใหญ่เท่าวรรณกรรม นักคิดนักเขียนอย่าง Roland Barthes เห็นว่า วรรณกรรมปลดปล่อยภาษาจากเครื่องผูกมัดในชีวิตประจำวัน เครื่องผูกมัดหรือข้อจำกัดที่ทำให้ภาษามีบทบาทในฐานะของเครื่องมือทางอำนาจ อย่างไรก็ตาม แม้ว่านักเขียนส่วนใหญ่อาจจะต้องทำ

งานกับสื่อสัญลักษณ์ทางภาษาไปตามกฎเกณฑ์หรือกลไกทางสังคม แต่ทุกยุคทุกสังคมก็มักจะมีคนที่ไม่ยอมถูกกดทับหรือถูกผูกมัดไว้ด้วยกลไกเหล่านั้น

แน่นอน มนุษย์ผู้ “ใช้” ภาษารสร้างสรรคสรพสิ่งขึ้นด้วยถ้อยคำนั้น แท้จริงแล้วถูกสร้างโดยแบบแผนทางวาทะนั้นด้วย นักเขียน ศิลปิน นักปรัชญา ที่ยิ่งใหญ่จึงมีได้ไม่กี่คน และบางคนก็อาจจะตายจากไปโดยไม่มีใครเคยรู้จักเลยก็ได้ใช่ไหม? “ผู้ยิ่งใหญ่” เหล่านี้อาจจะไม่ใช่อำนาจยิ่งใหญ่ในสายตาหรือความเห็นส่วนใหญ่ของสังคมก็ได้

ในยุคสมัยที่เรากำลังสับสน ไม่แน่ใจไม่เข้าใจ อยู่ขณะนี้ หากจะมีสิ่งใดที่พอจะกระตุ้นความหวัง ก็คงจะได้แก่การตระหนักถึงสิ่งนี้ สิ่งที่ผมอยากจะเรียกว่าเป็นวิญญาน “กบฏ” ที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ทั้งๆ ที่ความ

เชื่อมั่นในสำนึกและตัวตนของเราจะถูกกัดกร่อนลงไปทุกวัน เขียนมาถึงตรงนี้ก็ทำให้นึกถึงคำพูดของ อู๋ทอง ประศาสน์วิจารณ์ ในบทวิจารณ์ “ตอน ก็โฮเต้” ที่เขียนขึ้นเมื่อหลายปีมาแล้ว และขออนุญาตนำมาสรุปข้อสังเกตทั้งหมดของผมไว้ ณ ที่นี้

....จะมีใครสักกี่คนที่กล้าพอที่จะปฏิเสธอำนาจของสังคมในการกำหนดความไฝฝันของมนุษย์ ตลอดไปจนถึงการมองจุดหมายในชีวิต (มิเช่นนั้นผู้คนคงไม่ไขว่คว้าหาเงินหาเกียรติยศ และอำนาจกันมากขนาดนี้) จะมีสักกี่คนที่สามารถยอมเป็นคน “บ้า” ให้เป็นที่ขบขันและทนเสียงหัวเราะเยาะเย้ยโยไพของผู้อื่นทั่วไปไหว แต่บางทีนะ บางทีจะมีแต่ผู้ที่พยายามทำสิ่งที่เหลวไหลชวนขบขันน่าสมเพชเท่านั้นกระมังที่จะสามารถทำ “สิ่งที่เป็นไปได้” ให้สำเร็จลงได้

บรรณานุกรม

รายชื่อหนังสือ/เอกสารที่จะกล่าวถึงในที่นี้ ไม่รวมงานเขียนของเจ้าของความคิดหลักในกระแส postmodernism และที่เกี่ยวข้อง เช่น Jean Baudrillard, Roland Barthes, Jacques Derrida, Stanley Fish, Michel Foucault, Jurgen Habermas, Jean-Francois Lyotard, Paul de Man, Richard Rorty...งานเขียนของบุคคลเหล่านี้มีเป็นจำนวนมาก มีการเปลี่ยนแปลงวิวัฒนาการทางความคิดแม้กระทั่งในคน ๆ เดียวกัน จนยากที่จะให้ระบุถึงงานเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ แต่ผลงานเหล่านี้สำหรับผู้รู้ทั่วไปนั้นเป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว และสำหรับผู้ที่ยังจะเริ่มสนใจ หากจะจับที่งานของคนเหล่านี้เลยก็คงจะท้อเสียก่อนเพราะเข้าใจยากมาก หนังสือที่น่าจะเป็นประโยชน์สำหรับผู้เริ่มสนใจเท่าที่ผมได้อ่านได้นำมาจัดหมวดหมู่เพื่อความสะดวกในการค้นคว้าไว้ ณ ที่นี้แล้ว

ตำรา/ความรู้เบื้องต้น

- Terry Eagleton, **Literary Theory: An Introduction** (Oxford: Blackwell, 1983)
 Madan Sarup, **An Introductory Guide to Post-structuralism and Postmodernism** 2nd edition (New York: Harvester Wheatsheaf, 1993)
 Quentin Skinner (ed.), **The Return of Grand Theory in the Human Sciences** (Cambridge: Cambridge University Press, 1985)
 John Sturrock (ed.), **Structuralism and Since: From Lévi Strauss to Derrida** (Oxford/New York: Oxford University Press, 1979)

รวมบทความหลักทางความคิด

- Thomas Docherty (ed.), **Postmodernism: A Reader** (New York: Columbia University Press, 1993)
 Hugh J. Silverman (ed.), **Postmodernism: Philosophy and the Arts** (New York/ London: Routledge, 1990)
 Hugh J. Silverman (ed.) **Questioning Foundations: Truth/Subjectivity/Culture** (New York/London: Routledge, 1993)

งานวิจารณ์สำหรับผู้สนใจทั่วไป

- Richard J. Bernstein, **The New Constellation: The Ethical-Political Horizons of Modernity/Postmodernity** (Cambridge: Polity Press, 1991)
 Valentine Cunningham, **In the Reading Gaol: Postmodernity, Texts, and History** (Oxford: Blackwell, 1994)
 Christopher Norris, **What's Wrong with Postmodernism: Critical Theory and the Ends of Philosophy** (New York: Harvester Wheatsheaf, 1990)
 Christopher Norris, **The Truth about Postmodernism** (Oxford: Blackwell, 1993)

บทความสำคัญบางส่วน

- Fredric Jameson, "Postmodernism, or the Cultural Logic of Late Capitalism", **New Left Review**, July/August 1984.
 Fredric Jameson, "Marxism and Postmodernism", **New Left Review**, July/August 1989.
 Sabina Lovibond, "Feminism and Postmodernism", **New Left Review**, November/December 1989.
 John M. Murphy, "Making Sense of Postmodern Sociology", **The British Journal of Sociology**, December 1988.
 Raphael Sassower, "Postmodernism and Philosophy of science", **Philosophy of the Social Sciences**, December 1993.
 Barry Smart, "On the Disorder of Things: Sociology, Postmodernity and the End of the Social", **Sociology**, August 1990.
 "A Forum on Postmodernism", **Theory and Society**, 21: 1992.